

Türkiye’de Seçili Şehir ve Bölgelerde Mükellef Psikolojisi: Literatürdeki Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme*

Taxpayer Psychology in Selected Cities and Regions in Türkiye: A Literature Review

Ali Fuat Uruş¹

¹Araştırma Görevlisi Doktor, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Sorumlu yazar/

Corresponding author : Ali Fuat Uruş

E-posta/E-mail : alifuat.urus@ikc.edu.tr

*Bu makale, 12-15 Ekim 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen 37. Uluslararası Maliye Sempozyumu’nda sunulan “Türkiye’de Deprem Yaşanan Şehirlerde Mükellef Psikolojisi: Literatürdeki Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme (Taxpayer Psychology in Earthquake Experienced Cities in Turkey: A Review of Studies in the Literature)” başlıklı bildirinin genişletilmiş ve revize edilmiş hâlidir.

ÖZ

Vergilemede mükellef psikolojisinin temelinde mükelleflerin vergiye bakışı ve vergiyi algılayış biçimi yer almaktadır. Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen en önemli faktörler arasında vergiye uyum ve vergi ahlakı gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusunu, seçili şehir ve bölgelerde (son üç büyük depremin -1999 Kocaeli depremi ve 2023 Kahramanmaraş depremleri- yaşandığı şehirler ve o deprem bölgeleri) vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarına yönelik gerçekleştirilen akademik araştırmaların incelenmesi oluşturmaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan, depremlerin vergilemede mükellef psikolojisi üzerindeki etkisi değil (depremin etki ve sonuçlarından bağımsız olarak) bölgesel farklılıkların mükellef psikolojisi üzerindeki etkisini görebilmektir. Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre tüm seçili şehir ve bölgelerde vergi yükü ağır, vergi oranları yüksek, vergi sistemi adaletsiz, vergi denetim ve cezaları yetersiz, kamu harcamaları verimsiz, kamu hizmetleri etkisiz bulunmuştur. Bölgesel olarak ise İstanbul ve Kocaeli gibi şehirlerde 6 Şubat depremlerinin görüldüğü şehirlere kıyasla vergiye bakış ve vergiye uyumun daha fazla olduğu ancak vergiye uyum maliyetinin daha düşük olduğu görülmüştür. Sonuçlar, mükelleflerin de sürece dâhil edildiği daha bütünsel ve katılımcı yapısal reformlara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: vergi psikolojisi, mükellef psikolojisi, vergi tutumu, vergi algısı, vergi uyumu

ABSTRACT

The basis of taxpayer psychology involves taxpayers’ views and perceptions of taxes and taxation. Among the most important factors and determining variables affecting taxpayers’ attitudes and behaviors toward taxes are such factors as voluntary tax compliance and tax ethics. The subject of this study is the examination of academic research on the attitudes and behaviors of taxpayers in cities and regions selected from the areas hit by the last three major earthquakes in Türkiye (i.e., 1999 Kocaeli earthquake and 2023 Kahramanmaraş earthquakes). The aim of this study is not to reveal the effects of earthquakes on taxpayer psychology regarding taxation (regardless of the effects and consequences of the earthquake), but rather the effects of the regional differences on taxpayer psychology. According to the research findings, several conclusions have been drawn: In all selected cities and regions, the tax burden was found to be heavy, tax rates to be high, the tax system to be unfair, tax audits and penalties to be insufficient, public expenditures to be inefficient, and public services to be ineffective. Regionally, tax outlooks and tax compliance were found to be higher in cities such as İstanbul and Kocaeli compared to the cities where the 2023 Kahramanmaraş earthquakes had occurred, but the cost of tax compliance was lower. The results reveal a need for more holistic and participatory structural reforms that include taxpayers in the process.

Keywords: tax psychology, taxpayer psychology, tax attitude, tax perception, tax compliance

Submitted / Başvuru : 23.11.2023

Revision Requested/
Revizyon Talebi : 09.01.2024

Last Revision Received/
Son Revizyon : 13.02.2024

Accepted/Kabul : 03.03.2024

Online Yayın/
Published Online : 28.03.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Taxpayer psychology refers to all taxpayers’ perceptions, attitudes, and behaviors regarding taxes and taxation. Internal, personal, and demographic factors such as age, gender, education, profession, marital status, belief structure, and income level, as well as external and environmental factors such as high tax rates, tax burden level, frequency of tax amnesty, and the deterrent effect of tax penalties and audits determine taxpayers’ tax perceptions, attitudes, and behaviors. These factors also affect tax compliance and tax awareness.

The study examines the previous studies in the literature on taxpayer psychology, such as applied studies that have investigated taxpayer attitudes and behaviors independently of the effects and consequences of earthquakes in the cities and regions that have been selected for experiencing any of the last three major earthquake disasters in Türkiye. In other words, the aim of the study is to examine various studies in the field of taxpayer psychology, specifically the limited studies in the literature on taxpayers in cities where the last three major earthquakes (i.e., the Kocaeli earthquake in 1999 and Kahramanmaraş earthquakes in 2023) had occurred. The justification for choosing these cities is that they represent different regions and cultural textures and are able to provide satisfactory results in terms of a regional comparison. The importance of the study is in how it demonstrates the general tax tendencies of taxpayers in earthquake zones irrespective of the earthquakes, as studies may have been conducted before or after the date of said earthquakes, in how it draws attention to what the taxpayers’ attitudes and behaviors towards taxes are, in how it introduces a new perspective to the subject by revealing the similarities and differences in terms of taxpayer psychology in Türkiye in general and between regions in particular, and in how it makes certain predictions for the future based on the results obtained from the research.

Tax psychology is a discipline that addresses all dimensions of taxpayer psychology and basically focuses on tax mentality and tax morality. To say that tax problems can be completely eliminated if only these two elements are provided in a country is difficult. According to the international and national literature, however, tax losses and evasion can be greatly reduced to the extent that a tax mentality and a tax morale are formed in a society, in addition to informality largely becoming preventable and the problem of tax compliance being able to be practically eliminated by enabling voluntary participation in taxes and establishing tax awareness.

Due to Türkiye’s geographical location, it is a country crossed by high tension fault lines. Therefore, the risk of an earthquake happening is extremely high. Historically, the country can be said to have had many violent and destructive earthquakes, with Kocaeli earthquake of August 17, 1999 and Kahramanmaraş earthquakes of February 6, 2023 being the recent main ones. Based on this and within the scope of a literature review, this article takes into consideration research on cities these earthquakes had greatly impacted. Apart from selecting earthquake cities as samples, however, the study does not aim to conduct any research on earthquakes, such as determining what needs to be done in the context of the effects, consequences, or tax psychology of earthquakes. Instead, the purpose of choosing these cities is to cover a wide area that allows for a regional comparison. In this context, the article examines many academic studies, especially doctoral dissertations, master’s theses, articles, and research books, and comparatively analyzes the research methods and findings with studies conducted in Türkiye in general and in the earthquake-affected regions and cities in particular before arriving at some conclusions. The detailed literature review found no study on taxpayer psychology to have specifically been conducted for Kahramanmaraş. The analysis does include cities other than Kahramanmaraş such as Kocaeli, Hatay, Gaziantep, Malatya, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, and Adana that had been affected by any of these three major earthquake disasters. In addition to these cities, the research also includes Istanbul, which may be at the locus of a major Marmara earthquake, as well as a sociological summary of Türkiye. Although the scarcity of studies in the field of tax psychology in these mentioned cities has made the research difficult, the conclusion has been made that focusing on the subject is important in order to provide a general idea. When compiling the studies in the literature, this article has included the most comprehensive studies for Türkiye in general (Zenginobuz et al., 2010), for the Southeastern Anatolia Region (Çiçek et al., 2008), and for the Eastern Anatolia Region (Gürçam, 2016) to allow for a comparison and a view of the general trends.

When analyzing and evaluating all the findings obtained as a result of the literature review, some similarities and differences are encountered regarding the research conducted on the psychology of taxpayers in the cities and regions where the last three major earthquake disasters in Türkiye had occurred. At the same time, some parallel results were encountered with other studies measuring taxpayer psychology that had been conducted throughout Türkiye.

The research conducted on the psychology of taxpayers in cities where the major earthquakes had occurred and on taxpayers throughout Türkiye made the common inference that voluntary tax compliance cannot be achieved due to the following reasons: paying taxes is a civic duty, tax rates and tax burdens are very high, the tax system is unfair, frequent tax amnesties reward those who do not pay, taxes are not sufficiently reflected in public services, public expenditures are ineffective and wasteful, the problem of informality further increases the tax burden, the tax administration takes a

negative approach toward taxpayers, tax legislation is complex and changes frequently, and the numerous administrative formalities.

Differences are found in terms of tax compliance and taxpayer psychology among the metropolitan cities that have experienced major earthquakes and other cities in the Marmara Region, the Eastern Anatolia Region, and the Southeastern Anatolia Region. In cities such as Istanbul and Kocaeli, the views on taxes and tax compliance are more positive compared to the cities where Kahramanmaraş earthquakes had occurred, while the psychological cost of tax compliance is lower. Many factors impact this, such as the level at which public services are utilized, ethnic identity and belonging, education level, and participation in business life.

Based on the findings from the research conducted specifically for the cities where Kahramanmaraş earthquakes had affected, three situations stand out that differed from the research conducted for other cities. Firstly, in these cities taxpayers had positive views toward tax inspectors. Secondly, a relationship was found between support or sense of belonging to the government and tax payment behavior. In other words, those who supported the current government were prone to pay taxes unconditionally because they trusted the government. Thirdly, offering privileges to Syrian refugees and immigrants negatively affected competition in the eyes of taxpayers and did not provide a fair environment. Based on the findings in this context, the opinions that Syrians do not pay taxes, that they have no tax duties, and that citizens are not provided with any financial support while Syrians are provided with income support (e.g., Turkish tradesmen having difficulty fulfilling their tax duties) can be evaluated as being prevalent.

When considering all these results, this study concludes that the need exists for participatory structural reforms in which taxpayers are included in the process by switching to policies and practices in which taxpayers' demands and expectations are taken into account, in which taxpayers trust more, and with which they are prone to comply more voluntarily. When considering that increasing tax compliance depends on implementing a taxpayer-based approach, increasing the social acceptance of any regulation, policy, and practice regarding taxation becomes important, as well as approaching it with sensitivity. Particularly in the earthquake region, it is important that the tax expenditures (all kinds of incentives, subsidies, discounts, exceptions and exemptions) made by the state are appropriate for the purpose and aimed at mitigating relieving the grievances of all citizens affected by the earthquake.

As a result of the literature review and evaluation in Türkiye, some deficiencies are identified in order to guide and shed light on future studies. Although many factors affecting taxpayer psychology are included in existing studies, results that are able to reveal the general situation were observed to not be sufficiently obtainable due to the narrow scope of the samples. The study's contribution is demonstrated by the fact that almost no studies are found to have made regional comparisons due to the scarcity of regional studies. Another deficiency in the literature is the lack of studies on taxpayers living in the current 30 metropolitan municipalities in Türkiye. In addition, the taxpayer distributions (e.g., in terms of taxpayers who obtain all the income and revenue elements regarding income tax) in the studies that have been conducted and their scope in terms of the total number of taxpayers being narrow and unbalanced (i.e., mostly conducted with a small number of citizens paying similar taxes) are deficiencies that affect the degree of accuracy in the research results. Another observed deficiency is that the conducted studies had rarely preferred face-to-face meetings and interviews, which can produce more effective results, because they are more difficult and time-consuming. Instead, the studies had mostly been carried out remotely or using online survey methods. Finally, when making an evaluation and suggestion based on the earthquake regions selected as the sample group in this study, studies focusing on these cities are expected to contribute to the economic and financial policy of disaster management. In other words, conducting research that can shape government policies in cities and regions that experience natural disasters such as earthquakes and floods and encouraging interdisciplinary studies that include field research and project design will be appropriate roads to take.

1. Giriş

Mükellef psikolojisi, vergiye ve vergilemeye ilişkin mükelleflerin algı, tutum ve davranışlarının tamamını ifade eder. Vergi algısını, tutum ve davranışlarını belirleyen iç/kişisel/demografik (yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, medeni durum, inanç yapısı, gelir düzeyi gibi) ve dış/çevresel (vergi oranlarının yüksekliği, vergi yükü düzeyi, vergi aflarının sıklığı, vergi ceza ve denetimlerinin caydırıcılığı gibi) faktörler bulunmaktadır. Bunlar aynı zamanda vergi uyumunu ve vergi bilincini de etkileyen unsurlardır.

Bu çalışmanın çıkış noktasını, Türkiye'de seçili şehir ve bölgelerdeki mükelleflerin psikolojisi üzerine yapılmış literatürdeki araştırmaların incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, mükellef psikolojisi alanında yapılmış olan pek çok çalışmayı son üç büyük depremin (17 Ağustos 1999 depremi ve 6 Şubat 2023'teki iki deprem)

yaşandığı şehirlerdeki mükellefler üzerinde yapılan literatürdeki kısıtlı çalışmalar özelinde ele almaktır¹. Bu şehirlerin seçilmesinin sebebi, farklı bölgeleri ve kültürel dokuyu temsil eden şehirler olmalarının yanı sıra bu şehirlerin bölgesel karşılaştırma açısından tatminkar sonuçlar verebileceğinin düşünülmesidir. Çalışmanın önemi ise deprem bölgelerindeki mükelleflerin, yaşanan depremlerden bağımsız olarak genel vergisel eğilimlerini görmek, vergiye karşı tutum ve davranışlarının neler olduğuna dikkat çekmek, Türkiye geneli ve bölgeler arasındaki mükellef psikolojileri açısından benzerlik ve farklılıkları ortaya koyarak konuya yeni bir bakış açısı getirmek, araştırma sonucunda elde edilen sonuçlardan hareketle geleceğe yönelik birtakım öngörülerde bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında, Türkiye’de son üç büyük deprem felaketi geçirmiş ve bu depremlerden ağır hasar almış olan şehirlerdeki mükelleflerin psikolojisine ilişkin yapılmış literatürdeki geçmiş araştırmalar ele alınacaktır. İçerik olarak ise öncelikle kısa bir teorik çerçeve ortaya konulacak olup sonrasında literatür incelemesi ve bu inceleme sonucunda elde edilen araştırma bulgularının değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. Teorik Çerçeve

Vergi psikolojisi, mükellef psikolojisinin tüm boyutlarını ele alan bir disiplin olarak temelde “vergi zihniyeti” ve “vergi ahlakı” üzerine odaklanır. Sadece bu iki unsurun bir ülkede sağlanması durumunda vergi sorunlarının tamamen giderilebileceğini söylemek her ne kadar güç olsa da vergi zihniyeti ve vergi ahlakının bir toplumda oluşması durumunda vergi kayıp ve kaçaklarının son derece azalabileceği, kayıtdışılığın büyük ölçüde önlenebileceği, vergiye gönüllü katılım sağlanarak vergi uyum sorunun neredeyse ortadan kalkacağı ve vergi bilincinin yerleşeceği görüşleri uluslararası ve ulusal literatürde geniş yer bulmaktadır.

Vergi zihniyeti, vergilemeye karşı benimsenen tutum ve davranışların tümünü ifade etmek için kullanılır. Vatandaşların, ödemiş oldukları vergilerle sunulan hizmetler arasında bağlantı kurabilmelerini sağlayacak mali bilgiyi bilmeleri (ne için ne kadar vergi ödediğini bilmeleri ve takibini yapmaları), vergi zihniyetinin oluşması bakımından önemli bir etkidir. Mali bilgi, eğitim düzeyi ile doğru orantılıdır. Vergi-hizmet ilişkisini bilip de kamu tarafından sunulan hizmetlerden ödediği vergi nispetinde faydalanamayan mükellefler vergilemeye daha mesafeli yaklaşmaktadır. Vergi yüklerinin toplumsal vergi yükünün üstünde olduğunu düşünen mükellefler de vergilemeye uyum sorunu yaşamaktadır. Yapılan araştırmalara göre vergilemeye karşı benimsenen tutum ve davranışları etkileyen yukarıda belirtilen hususlar dışında vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımı, idari formalitelerin fazlalığı, denetim sıklığı ve vergi cezalarının yüksekliği bulunmaktadır (User, 1992, s. 184-185).

Vergi psikolojisinin ve mükellef psikolojisinin bir diğer boyutunu oluşturan vergi ahlakı ise doğrudan vergi kaçakçılığına ilişkin tutumları ifade edebilmek için kullanılır. Dolayısıyla vergi ahlakı temelde vergi kayıp ve kaçaklarına odaklanmaktadır. Vergisel yükümlülüklerin kanunlara uygun olarak zamanında ve eksiksiz yerine getirilmesini ifade eden vergi ahlakı, devletle mükellef olarak vatandaş arasındaki davranış normlarını ortaya koymaktadır. Araştırmalara göre vergi kaçırma davranışının ortaya çıkışında pek çok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Bunların başlıcaları arasında mali bilginin eksikliği, vergi adaletsizliği algısı, yakın çevrenin vergi kaçakçılığı faaliyetlerinde bulunması, vergi denetim ve ceza riskinin azlığı, vergi aflarının sıklığı bulunmaktadır. Genel vergi zihniyetini belirleyen iç/kişisel/demografik değişkenler, aynı zamanda vergi ahlakının da belirleyicileridir (User, 1992, s. 186-187; Demir, 2008). Yapılan araştırmalar; vergi idaresi, vergi sistemi ve algılanan vergi yükü (subjektif vergi yükü), vergi bilinci, uyum algıları, kamu harcamalarının algılanması, yetkililere, devlete ve bürokratlara güven, yolsuzluk algısı gibi kurumsal kalite, formel ve informal eğitim, cinsiyet ve inanç, itaat etme isteği ve dindarlık gibi faktörlerin vergi ahlakı üzerinde nispeten güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Torgler ve ark., 2008, s. 313; Demir, 2008).

3. Literatür İncelemesi

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla yüksek gerilimli fay hatlarının geçtiği bir ülkedir. Bu yüzden de deprem üretme riski son derece yüksek bir pozisyonadadır. Tarihsel olarak da bakıldığında şiddetli ve yıkımı büyük pek çok deprem meydana geldiği görülmektedir. 17 Ağustos 1999 Gölcük/Kocaeli depremi ve 6 Şubat 2023 Elbistan ve Pazarcık merkezli Kahramanmaraş depremleri bunların başını çekmektedir. Buradan hareketle literatür incelemesi

¹ Türkiye’deki literatür incelendiğinde mükellef psikolojisine yönelik pek çok şehir ve bölgeyi kapsayan ampirik çalışmalar yapıldığı görülebilmektedir. Bu çalışmada örneklem olarak ise son üç büyük depremin görüldüğü şehir ve bölgeler seçilmiştir. Bu seçim, depremin etki ve sonuçlarından bağımsız olarak salt mükellef tutum ve davranışlarının araştırıldığı uygulamalı çalışmaları incelemek için yapılmıştır. Dolayısıyla depremin mükellef psikolojisine yansımaları bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Depremin gerçekleştiği tarihten öncesi veya sonrasında dikkate alınmadığı bu çalışmada, seçili şehir ve bölgelerde mükellef psikolojisini ölçümleyen araştırmalar çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu bölge ve şehirlerin seçilme sebepleri, 1999 Kocaeli depremi ile 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin farklı coğrafi bölgelerde geniş bir alanda meydana gelmeleri (İstanbul’u da içine alan 1999 Marmara depremi, Hatay’a kadar uzanan 2023 depremleri) ve bu bölgelerdeki belirgin sosyolojik farklılıklar (bölgeler ve şehirler arasındaki demografik ve kültürel yapıdaki farklılıklar) olmuştur. Bölgesel karşılaştırmaya uygun şehirleri kapsamaması sebebiyle son üç büyük depremin yaşandığı şehirler seçilmiştir. Bu hâliyle hem genel mükellef eğilimlerini (tutum, algı ve davranışlarını) görme imkânı bulunacağı hem de bölgesel farklılıkların mükellef psikolojisine etkilerini görme imkânı bulunacağı düşünülmüştür.

kapsamında bu depremlerin etkisinin büyük olduğu şehirlere ilişkin yapılan araştırmalar dikkate alınmıştır. Ancak burada deprem şehirlerinin örneklem olarak seçilmesi dışında, depreme ilişkin (depremlerin etki, sonuç ve vergi psikolojisi bağlamında yapılması gerekenlerin tespit edilmesi gibi) herhangi bir araştırma yapılması hedeflenmemiştir. Bu şehirlerin seçilmesinin amacı, bölgesel karşılaştırma yapma imkânı veren geniş bir alanı kapsamasıdır. Bu bağlamda birçok akademik çalışma (doktora ve yüksek lisans tezleri başta olmak üzere makale ve araştırma kitapları vd.) incelenmiş, araştırma yöntem ve bulguları; Türkiye geneli, diğer bölge veya şehirler üzerinde yapılmış çalışmalarla karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiş ve birtakım sonuçlara varılmıştır. Yapılan detaylı araştırmalar esnasında mükellef psikolojisi konusunda Kahramanmaraş özelinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye tarihinde üç büyük deprem felaketinin yaşandığı Kahramanmaraş dışındaki diğer şehirler (Kocaeli, Hatay, Gaziantep, Malatya, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana) incelemeye dâhil edilmiştir. Bu şehirlere ek olarak, olası büyük Marmara depreminin merkezi ve Türkiye'nin sosyolojik bir özeti niteliğindeki İstanbul da araştırmaya dâhil edilmiştir. Her ne kadar bahsi geçen iller özelinde vergi psikolojisi alanında yapılmış olan çalışmaların azlığı araştırmayı zorlaştırmış olsa da genel bir fikir verebilmesi açısından konuya eğilinilmesinin önemli olduğu kanaati belirlemiştir. Literatürdeki çalışmaları derlerken Türkiye genelinde yapılmış en kapsamlı çalışma olarak Zenginobuz ve ark. (2010), Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde yapılmış en kapsamlı çalışma olarak Çiçek ve ark. (2008) ve Doğu Anadolu Bölgesi özelinde yapılmış en kapsamlı çalışma olarak da Sökmen Gürçam (2016) araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu şekilde karşılaştırma ve genel eğilimi görme imkânı bulunmuştur.

Literatür incelemesi kapsamında yapılan detaylı araştırmalar neticesinde üç büyük deprem felaketinin görüldüğü şehirlerdeki mükellef ve vatandaşlar ile yapılan çalışmaların detayları kronolojik olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda son 15 yılda yapılan toplam 15 çalışmaya yer verilmiştir. İlgili çalışmalarda benzer yöntemlerin kullanılması (yüz yüze anket yöntemi, derinlemesine görüşme/mülakat yöntemi) sebebiyle tabloya yöntem kısmı eklenmemiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Üç Büyük Deprem Felaketinin Yaşandığı Şehirlerde Depremden Bağımsız Olarak Mükellef Psikolojisini Ölçen Araştırmalar

Araştırmacı	Yıl	Örneklem	Bulgu
Ekici	2022	Adana	– Artan vergi oranları, gelir düzeyinin düşüklüğü, vergi aflarının sürekliliği vergiye gönüllü uyumu azaltır.
Doğan	2021	Hatay	– Vergi vermek vatandaşlık görevidir. – Vergi bilinci yüksek düzeydedir. – Vergi kaçakçılığının en önemli nedeni, yüksek vergi oranlarıdır. – Ödenen vergiler, topluma hizmet olarak dönmemektedir. – Vergi cezalarının yaptırım gücünün zayıflığı, vergi suçlarını artırmaktadır. – Vergi bilincini arttırabilecek en önemli unsurlar; vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi, kamu harcamalarının sosyal refahı artıracak şekilde yapılmasıdır.
Alhoussen	2020	Şanlıurfa, Gaziantep	– Suriyelilerin Türkiye’de kurdukları şirketlerin çoğunun kayıtdışı olması sebebiyle işverenler; sigorta primleri, vergiler vb. ödememektedir. – Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin kayıtdışı çalışmaları, vergi ve sigorta primi kaybına neden olarak devlet bütçesini olumsuz etkilemektedir.
Dirican	2020	Kocaeli	– Vergiye gönüllü uyumu artıran en önemli ilkeler; iktisadilik ve adalet ilkeleridir. – Vergiye gönüllü uyumu etkileyen en önemli husus, kamu hizmetlerinin kesintiye uğramaksızın gerçekleştirilebilmesi için vergi vermeyi görev bilmektir. – Vergiye gönüllü uyumu azaltan en önemli sebep, verginin ödeme gücüyle orantılı olarak alınmaması yani adalet ilkesinin işletilmemesidir.
Çelik	2019	Kocaeli	– Esnafın vergi kaçırma eğilimi (vergiden kaçınma eğilimi) mali müşavirlerden düşüktür. – Kadınların erkeklere göre vergi etik algısı daha yüksektir. – Eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimi düşmektedir. – En çok vergi ödeyen iller arasında olmasına rağmen devlet yatırım ve hizmetlerinden aynı oranda faydalanamamaktadır. – Vergi ahlakı, bilinci ve uyumunun artırılması, vergilerin ve harcamaların adil dağıtılmasından geçmektedir.

Tablo 1: Devamı

Küçükgöz	2019	Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Kilis	<ul style="list-style-type: none"> – Suriyeli vatandaşların vergi ödemediği görüşü son derece fazladır. – Suriyeli vatandaşların düşük ücretle ve sigortasız çalışması en büyük sorundur. – Suriyelilere yapılan maddi yardımların kendi vatandaşlarına (özellikle esnaflara) da yapılması isteği fazladır. Vatandaşlık aidiyeti ve vergi uyumunun bir gereği olarak bu istenmektedir.
Koçyiğit	2019	Kocaeli	<ul style="list-style-type: none"> – Dürüst (gönüllü) vergi yükümlüsü olmanın koşulları; vatandaşlık görevi bilinci, vergi adaletinin güçlü olması, devletin olumlu politikalar izlemesi, vergi otoritesinin olumlu davranışları, ülke ekonomisindeki olumlu gelişmelerin vatandaşların gelir düzeylerine ve hayat kalitelerine yansımalarıdır. – Kamu harcamalarının etkinsizliği ve vergi adaletsizliği algısı yaratan devlet politika ve uygulamaları, dürüst vergi yükümlüsünden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.
Geyik	2019	İstanbul, Şanlıurfa, Diyarbakır	<ul style="list-style-type: none"> – Vergi uyumunu zorlaştıran ve vergi uyum maliyetlerini (psikolojik maliyetler) artıran sebepler; vergi yüklerinin ve vergi oranlarının çok yüksek olması, vergi sisteminin adaletli olmaması, vergi sisteminin anlaşılması zor ve karmaşık olması, vergi gelirlerinin etkin kullanılmaması, diğer vergi mükelleflerinin vergisini ödemediği algısı, vergi aflarının sürekli çıkacak beklentisi yaratmasının ve vergi mevzuatındaki boşlukların mükellefleri vergi kaçırmaya yöneltmesidir. – Vergi kaçırmak, ahlaki değerlere uymayan bir davranıştır. – Vergi ödemek bir vatandaşlık görevidir. – Vergi ödemezse çekeceği vicdan azabı sebebiyle vergi ödeme eğilimi vardır. – Vergi cezaları ve denetimler sebebiyle mükellefler daha çok zorunlu vergi uyumu göstermektedir. – Vergi idaresinin sunduğu hizmetlere yönelik memnuniyet düşüktür. Vergi idaresi herkesi aynı sıklıkla denetlememektedir. Politikalara güven düzeyi düşüktür.
Gökçe	2019	Hatay	<ul style="list-style-type: none"> – Vergi ödemek bir vatandaşlık görevidir. – Mevcut vergi uygulamaları, vergiye karşı olumsuz tutum sergilenmesine sebep olmaktadır. – İçinde bulunulan ekonomik koşullar, vergiyi tam ve zamanında ödemekten uzaklaştırmaktadır. – Vergileme adaletsizdir. Sık çıkarılan vergi afları da bu adaletsizliğe hizmet etmektedir. – Vergi yükü ağır, vergi oranları yüksek ve ödenen vergiler fazladır. – Kamu harcamalarında savurganlık yapılmakta ve kamu harcamaları şeffaf olarak yapılmamaktadır. – Vergi cezaları yeterince ağır ve caydırıcı değildir. – Vergi kaçakçılığı eğilimi yüksektir. – Vergi uygulamaları ve vergi mevzuatı açık ve anlaşılabilir. – Vergi inceleme elemanlarının tutum ve davranışlarından memnuniyet vardır.
Atçeken	2018	Kocaeli	<ul style="list-style-type: none"> – Vergiler hakkındaki doğru bilgilendirmeler, vergi uyumunu artıracaktır. – Vergi oranları yüksektir ve vergi sistemi adil değildir. – Vergi denetimleri, düşük ve orta gelirli kurumlar vergisi mükelleflerinin vergi uyumlarını azaltmamaktadır. – Vergi affının faydalarına ilişkin tutum arttıkça kurumlar vergisi mükelleflerinin (başta şirketler olmak üzere) vergi uyum düzeyleri de artmaktadır.
Sökmen Gürçam	2016	Doğu Anadolu Bölgesi (Erzurum, Kars, Iğdır, Van, Ağrı)	<ul style="list-style-type: none"> – Mükellef hakları ve vergiye gönüllü uyum önemli bulunmaktadır. – Vergiye gönüllü uyumun artırılması için eğitim ve öğretimin artırılması ile kamu harcamalarında savurganlığın giderilmesi en önemli sebepler olarak görülmektedir. – Vergi afları, vergisini gönüllü ödeyenleri cezalandırmaktadır.
Mumyakmaz	2014	Ankara, İstanbul, Diyarbakır	<ul style="list-style-type: none"> – Vergi yükü adil dağıtılmamakta, bazı mükelleflere ayrıcalıklar (istisna, muafiyet gibi) tanınmakta, vergi denetim ve cezalarında da bu ayrıma yaşanmaktadır. – Vergi oranları yüksektir. Matrah artırımını kötüye kullanılmaktadır. Vergi adaleti tesis edilmelidir. – Sektörel ve bölgesel özelliklere göre bir vergi sistemi oluşturulmalıdır.
Mutlu ve Taşçı	2013	Malatya	<ul style="list-style-type: none"> – Devletin mükellefe müşteri odaklı bakması, mükellefin vergiye gönüllü uyumuna olumlu etki etmektedir.

Tablo 1: Devamı

Zenginobuz ve ark.	2010	Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> - Vergi ödemek, ülke yönetiminde söz sahibi olmaktır. - Vergi, ülkenin kalkınması için yapılan zorunlu bir ödeme ve vatandaşlık görevidir. - Türkiye'deki vergi sisteminin sırasıyla en önemli sorunları; tüketimden yüksek vergi alınması, fazla kazanandan yeterince yüksek vergi alınmaması, kayıtdışı ekonomiden vergi alınmamasıdır. - Vergilerin düzenli olarak toplanamamasının sırasıyla en önemli nedenleri; vergi sisteminin adil olmayışı, kayıtdışı ekonomi, vergilerin halka hizmet olarak dönmemesidir. - Vergi sistemindeki adaletin göstergesi, herkesten ödeme gücüne göre vergi alınmasıdır. - Herkes kendi payına düşen verginin tamamını ödemelidir. - Türkiye'de vergilerini düzenli ödeyenlerin büyük bir kısmının, ellerinde vergi kaçırma imkânı olsaydı vergilerini ödemezlerdi. - Vergi denetimleri etkin değildir. - Ödenen vergiler, kamu harcamaları içerisinde daha çok eğitim ve sağlık hizmetleri için kullanılmalıdır. - Asgari ücret vergiden muaf tutulmalı, tarım gelirlerinden vergi alınmamalı ve daha adil bir artan oranlı gelir sistemi oluşturulmalıdır.
Çiçek ve ark.	2008	Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa)	<ul style="list-style-type: none"> - Vergi yükü yüksek, uygulanan vergiler adaletsizdir. Başlıca sebebi, devletin bazı kesimleri hala vergilendirememesidir. - Ödenen vergiler hizmet olarak dönmemekte, idare tarafından etkin olarak kullanılmamaktadır. - Artan gelir ihtiyacı; vergi denetimlerini artırarak ve harcamalarda kısıntıya gidilerek karşılanabilir. - Sunulan kamu hizmetini takip eden ve niteliğini sorgulayan bilinçli bir mükellef grubu vardır. - Vergi bilincini artırmanın en önemli sebepleri; vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi ve eğitim-öğretime ağırlık verilmesidir. - Vergilerin tam olarak ödenememesinin en önemli nedeni, vergi oranlarının yüksekliğidir. Bu durum, mükellefleri vergi kaçırmaya itmektir. - Vergi kaçırmanın yükümlülere hoş karşılanmamaktadır. - Vergi ödemelerine ilişkin formalitelerin çokluğu ve mevzuatın anlaşılabilirliği vergi uyumunu azaltmaktadır. - Vergi idaresinin yaklaşımları beğenilmemekte ancak vergi inceleme elemanlarının yaklaşımları beğenilmektedir. - Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmakta, bu durum aynı zamanda vergi adaletini de bozmaktadır. - Herkesin vergisini tam olarak ödememesi, vergi kaçırmaya en güçlü dayanağıdır. - Geçmişte yaşanan ekonomik/siyasi sorunlar, vergi ödemeyi olumsuz etkilemektedir. - Kamu harcamaları savurganca kullanılmaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenerek hazırlanmıştır.

4. Literatür İncelemesinden Elde Edilen Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Yukarıdaki tabloda 2008-2022 yılları arasında üç büyük deprem felaketi geçiren şehirlere ilişkin yapılan araştırmalardan elde edilen veriler yer almaktadır. Son 15 yılda yapılmış olan literatürdeki bu çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında birtakım tespit ve değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Bu tespit ve değerlendirmelere geçmeden önce tablodaki her bir çalışmanın bulguları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Ekici (2022), vergi kanun ve oranlarında yapılan değişikliklere karşılık mükelleflerin tutum ve davranışlarını ölçmek amacıyla Adana ilinde 110 kişinin katılımıyla bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Anket sonucunda, mükelleflerin vergi oranlarının yüksek olması durumunda vergi ödemekten kaçınacağı, gelir düzeylerinin yüksek olması durumunda vergi ödemeye daha istekli olacağı, vergi aflarının sık çıkarılıyor olmasının ise vergi ödemede gönülsüz/isteksiz olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca kadınların erkeklere, yaşlıların gençlere, eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara göre vergi ödemeye daha gönüllü olacağı sonuçları çıkmıştır. Çarpıcı bir sonuç da siyasi görüş ve aidiyet duygusunun hükümet politikaları ne olursa olsun, koşulsuz şartsız bir destekleme olduğu yönündedir.

Doğan (2021), vergi uyumunu ve vergiye karşı olan davranışları etkileyen unsurları ele aldığı çalışmasını Hatay ilinde 300 vergi mükellefi ile anket yöntemini kullanarak gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, vergi uygulamalarına yönelik mükelleflerin görüş, tutum ve davranışları hakkında birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Mükelleflerin %84,4'ü

vergi vermeyi bir vatandaşlık görevi olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu mükellef grubunda vergi bilincinin yüksek olduğu sonucu çıkmıştır. Diğer bulgular ise şu şekildedir: Vergi kaçakçılığının en önemli nedeni mükelleflerin %54’üne göre vergi oranlarının yüksek olmasıdır. Mükelleflerin %84,7’si ödenen vergilerin toplumsal hizmet olarak dönmediğini düşünmektedir. Mükelleflerin %75,6’sı vergi cezalarının yaptırım gücünü zayıf bulduklarını, bunun da vergi suçlarını arttırdığını düşünmektedir. Çalışmada vergi bilincini arttırmada mükelleflerin 32,7’si vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesini, %23,3’ü ise devletin harcamalarını sosyal refahı arttıracak şekilde harcamasını en önemli unsurlar olarak görmektedir.

Alhousen (2020), göçün sosyo-ekonomik etkilerini göçün iki tarafı açısından ele aldığı çalışmasında, geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacı girişimcilerin sosyo-ekonomik yapıya etkilerini Şanlıurfa ve Gaziantep illeri özelinde anket yöntemi kullanarak incelemiştir. Bu araştırma sonucunda, iki şehrin sosyo-ekonomik yapısı açısından önemli sonuçlara ulaşılmasının yanı sıra her ne kadar vergi psikolojisine yönelik bir çalışma olmasa da mükellef psikolojisi açısından da bazı sonuçlara ulaşılması sebebiyle bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Buradan hareketle Suriyelilerin kurdukları küçük ve orta ölçekli işletmeler/şirketler aracılığıyla üretime ve ticarete önemli katkıda buldukları ancak bu şirketlerin çoğunun kayıt dışı olması sebebiyle işverenlerinin sigorta primleri, vergiler vb. ödemediği, kanuni yükümlülüklerini yerine getirmedikleri için de haksız rekabete neden oldukları araştırmanın gerçekleştiği yöre halkı tarafından yaygın olarak düşünüldüğü görülmüştür. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ekonomi, “mevsimlik işçilik, çocuk işçilik, ucuz işçilik” gibi sosyolojik sorunların artmasının, vergi ve sigorta primi kaybı da eklendiğinde devlet bütçesine ciddi bir yük teşkil edeceği şeklinde Şanlıurfa ve Gaziantep illerindeki vatandaşların yaygın görüşleri olduğu sonucu çıkmıştır.

Dirican (2020), klasik vergileme ilkelerinin vergiye gönüllü uyum üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmasında, Kocaeli ilindeki mükelleflerle anket çalışması gerçekleştirmiştir. Ampirik neticelere göre, mükelleflerin vergiye gönüllü uyum göstermelerinde en etkili ilkenin, en az maliyetle verginin toplanması olarak ifade edilen iktisadilik ilkesi olduğu; vergiye gönülsüz/zorunlu uyum göstermelerinde ise verginin ödeme gücüne göre alınmaması olarak ifade edilen adalet ilkesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, vergiye gönüllü uyumu etkileyen en önemli husus olarak kamu hizmetlerinin kesintisiz ve verimli olarak sürdürülebilmesinin bir gereği olarak verginin ödenmesi; vergiye karşı olumsuz tutumun en önemli sebebi olarak da adalet ilkesinin tam olarak işletilememesi gösterilmektedir.

Çelik (2019), vergi ahlakı üzerine yaptığı çalışmasında, Kocaeli ilindeki 303 esnaf ve mali müşavirlerle anket çalışması gerçekleştirmiştir. Mükelleflerin vergi kaçırma davranışının temelinde yatan sebeplerin ve vergi kaçakçılığına başvurma niyetlerinin araştırıldığı bu çalışmada şu bulgulara ulaşılmıştır: Mali müşavirlerin vergi kaçırma eğilimi, esnaf olan mükelleflere göre daha düşük çıkmıştır. Bu meslek grubunun mesleki bilgi ve tecrübeleri, varlık sebepleri, temsil ettikleri faaliyet ve taşıdıkları sorumluluk gereği bu yönde hareket etmesi beklenen bir sonuçtur. Diğer çalışmalarla benzer şekilde, kadınların vergi kaçırma yönünde etik algısı ve niyetleri erkeklerle nazaran daha düşük çıkmıştır. Eğitim seviyesi de vergi ahlakı üzerinde doğrudan etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. İlköğrenimden itibaren vergi ahlakı, bilinci ve kültürü gibi konulara eğitim ve öğrenim hayatı içerisinde yeterince ve etkili bir biçimde yer verilmemesi bunun sebebi olarak görülebilir. Bir başka önemli bulgu ise Kocaeli’nin sanayi şehri olması sebebiyle devletin önemli bir gelir kaynağı olması ve en çok vergi ödeyen şehirler arasında ilk sıralarda olmasına karşın kamusal yatırımlardan ve hizmetlerden yeterince faydalanamadıkları konusunda ortaya çıkmıştır. Bu durumun ileriki süreçte vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma yönünde bir eğilime sebep olacağı kaygısı da bulunmaktadır. Vergi etliğinin artırılması ve vergi ödemelerinin aksamaması için mükelleflerin, hükümetin yolsuzluk yapmadığı ve vergilemede adil davrandığına ikna olması önemli görülmektedir.

Küçükgöz (2019), Suriyeli mültecilerin il ekonomisine etkilerini araştırdığı ve mükellef psikolojisine yönelik sonuçlar da elde ettiği çalışmasında, birden fazla yöntem kullanarak (mülakat, anket ve gözlem yöntemleri) Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Kilis illerindeki Suriyeliler ve vergisel yükümlülüklerle sahip esnafın üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Suriyelilerin ilgili yöre ekonomisine olumlu da olumsuz da katkıları olduğu gözlemlenmiştir. Mükellef psikolojisine ilişkin kısmıyla ilgili elde edilen bulgular ise Suriyelilerin düşük ücretle sigortasız işçi çalıştırmalarının, vergi ödemedikleri algısının ve onlara yapılan maddi yardımların kendilerine de yapılması isteklerinin rekabet edebilme ve vergi uyumu üzerinde etkili olduğu yönündedir. İl bazında ise en az olumsuz etkilenenin daha büyük bir coğrafi alana, nüfusa ve ticaret hacmine sahip olması gibi sebeplerle Gaziantep olduğu görülmüştür.

Koçyiğit (2019), mükellef tiplerine göre vergiye uyum konusunu araştırdığı çalışmasında, Kocaeli ilindeki beyana esas geliri sadece gayrimenkul sermaye iradından oluşan 12 vergi mükellefi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çalışmaya göre, vergi uyumu/uyumsuzluğu sonucunda “vergi kaçakçısı, sosyal vergi yükümlüsü, içten vergi yükümlüsü ve dürüst (gönüllü) vergi yükümlüsü” olarak adlandırılan 4 çeşit mükellef tipolojisi oluşmaktadır. Çalışmada amaçlanan, mükelleflerin kendilerini hangi tipolojide konumlandıkları ve bu pozisyonu

nasıl algıladıklarıdır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; vergi vermeyi bir vatandaşlık görevi kabul eden, vergi idaresinin kendilerine yönelik olumlu tutum ve davranışlarda bulunduğunu, ülke ekonomisinin kendi gelirlerini artırıcı ve hayat standartlarına yansıdığını düşünen mükelleflerin dürüst vergi yükümlüsü olarak kalmayı tercih edeceğine dönük güçlü bir eğilim görülmüştür. Dürüst vergi yükümlüsü olmanın devlet politikalarıyla yakından ilişkili olduğu da bir diğer önemli bulgudur. Vergi adaletinin tesisine yönelik uygulamaların ve kamu harcamalarının verimli kullanılmasının vergi uyumu üzerinde doğrudan olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Geyik (2019), bölgesel farklılıkların vergi uyum maliyetlerini araştırdığı çalışmasında, yüz yüze anket yöntemini kullanarak İstanbul, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerindeki faal mükelleflerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular ise özetle şöyledir: Her iki bölgedeki mükelleflerin büyük bir kısmı, vergi yükünü fazla bulmakta, bunun vergi uyumunu ve vergi uyum maliyetlerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Mükelleflerin çoğunun vergiye uyumunun zorunlu bir uyum olduğu, vergi ceza ve denetimleri sebebiyle vergisel ödevlerini yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Vergi uyumunun Marmara Bölgesi'ndeki mükelleflerde daha fazla olduğu, vergi uyum maliyetlerini yüksek bulanların ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki mükelleflerde daha fazla olduğu görülmüştür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki mükelleflerin önemli bir bölümü vergi ödeme dönemlerinde ciddi psikolojik sorunlar yaşadığını belirtmiş ve bunun vergi uyum maliyetlerini özellikle de vergilemenin psikolojik maliyetlerini artırdığı gözlenmiştir. Her iki bölgede de vergi sistemindeki adaletsizlik algısı yüksek düzeyde çıkmıştır. Bu düşüncenin Marmara Bölgesi'ndeki mükelleflerde daha fazla vergi ödediklerine inanmaları sebebiyle daha hâkim olduğu, ödedikleri vergilerle aldıkları kamu hizmetlerinin fazla olması sebebiyle de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki mükelleflerde vergi sisteminin görece daha adil bulunduğu söylenebilir. Her iki bölgede de mükelleflerin büyük bir kısmı, uygulanan vergi sistemini zor ve karmaşık bulduklarını belirtmiş, bu durum vergi uyumunu güçleştiren ve vergi uyum maliyetlerini artıran bir faktör olarak görülmüştür. Diğer mükelleflerin vergisini tam olarak ödemedikleri, vergilerin bir vatandaşlık görevi olarak görülmesi ve vergilerin kamu hizmetlerinin karşılığı olduğu ancak bu gelirlerin etkin kullanılmadığı yönünde her iki bölgede de ortak bir görüş bulunmaktadır. Bu ortak görüşün Marmara Bölgesi'nde ise daha fazla olduğu görülmüştür. Vergi aflarının sıklıkla çıkarılıyor algısının vergi kaçırma eğilimini, vergi uyumsuzluğunu ve uyum maliyetlerini artıracığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer öne çıkan bulgu ise mükelleflerin büyük bir bölümünde vergi kaçırmanın ahlaki değerlere uygun bir davranış olarak görülmemesi ve vergi ödemediğinde vicdan azabı çekmemek için vergisini ödeme eğiliminde olduğudur. Vergi cezalarının yaptırım gücünün vergi ödemeyi teşvik ettiği de büyük oranda görülmektedir. Yine mükelleflerin büyük bir kısmı, vergi idaresinin kendilerine yönelik yaklaşımlarından ve sunduğu hizmetlerden memnun olmadıklarını, vergi denetimlerinin herkese aynı sıklıkla yerine getirilmediğini, kamu politikalarına güven düzeylerinin düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak vergi uyumu açısından zaman ve parasal maliyet kaygısının Marmara Bölgesi'nde, psikolojik maliyet kaygısının ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde fazla olduğu görülmüştür. Vergiye, vergilemeye, vergi idaresine ve siyasi otoriteye bakış itibarıyla Marmara Bölgesi'ndeki mükelleflerin daha olumlu olduğu, dolayısıyla da vergi uyumunun bu bölgede daha fazla ve vergi uyum maliyetlerinin de daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gökçe (2019), mükelleflerin tutum ve davranışlarını ölçmeyi amaçladığı çalışmasında, Hatay ilindeki 447 kurumlar vergisi mükellefi ile yüz yüze anketler gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgulara göre, vergi ödemek bir vatandaşlık görevi olarak görülürken vergi uygulamalarından memnuniyet düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Ülkedeki ekonomik koşulların elverişsizliği sebebiyle vergiye uyum sağlamada zorlanıldığı, vergiyi zamanında ve tam olarak ödemenin güçleştiği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. Diğer önemli bulgular ise şöyledir: Mükelleflerin büyük bir kısmı, vergilemeyi adaletsiz bulmakta, kamu harcamalarının etkin, verimli ve şeffaf bir şekilde hizmet olarak dönmediğini, vergi aflarına çok sık gidilmesinin vergi adaletini bozduğunu, vergi yüklerinin ağır olduğunu, ödedikleri vergileri fazla bulduklarını belirtmişlerdir. Çarpıcı bir şekilde ise mükelleflerin çoğunluğu, vergi uygulamaları ve vergi mevzuatının karmaşık olmadığını, açık ve anlaşılır olduğunu ifade etmişlerdir. Mükellefler, vergi ahlakına ilişkin normları kabul etmelerine rağmen mevcut vergi uygulamalarının ve içinde buldukları rekabet ortamının bu normları yerine getirmekte isteksiz olduklarını belirtmişlerdir. Pek çok mükellef, vergi cezalarının daha ağır olması gerektiğini düşünürken yine aynı mükelleflerin vergi kaçırma eğilimlerinin de yüksek olduğu gözlenmiştir. Bir diğer çarpıcı bulgu ise vergi inceleme elemanlarına yönelik mükellef bakış açısının olumlu olması ve memnuniyet düzeylerinin yüksek olmasıdır.

Atçeken (2018), vergi aflarının vergi uyumuna etkisini araştırdığı çalışmasında, Kocaeli ilinde Ticaret Odası'na bağlı olarak faaliyet gösteren şirket yöneticilerinden 534'ü ile üyesi oldukları dernekler vasıtasıyla online anket yöntemi kullanarak araştırmasını gerçekleştirmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, mükelleflerin ağırlıklı olarak vergi aflarına ilişkin tutumlarının orta düzeyde olduğu fakat vergi aflarına ilişkin diğer görüşlere yönelik tutumlarının düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı ise vergi aflarına ilişkin her ne kadar olumsuz görüş bulunsada vergi aflarının çıkarılmasının devlete ek gelir yaratan önemli bir kaynak olarak görüldüğü ve mükelleflere yeni bir sayfa açma

imkânı sunduğu için faydalı olduğu görüşünün mükelleflerin genelinde orta düzeyde de olsa kabul görmesidir. Diğer görüşlerden biri olan vergi aflarının suça ve ayrımcılığa neden olduğu görüşüne ise katılımcıların çoğunluğunun katılmamasıdır. Mükelleflerin vergi aflarına karşı olmadıkları hatta vergi aflarının devamlılığını savundukları ve işverenlerin sınırlama olmaksızın faydalanabilmesinin finansal anlamda önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada mükelleflerin vergi uyum düzeyleri de orta düzeyde saptanmıştır. Ayrıca araştırma sonucunda mükelleflerin vergi aflarına ilişkin tutum düzeyleri ile vergi uyumları arasında pozitif ve çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. Daha açık bir ifadeyle vergi affına ilişkin tutum olumlu veya olumsuz olarak değişim gösterdiğinde aynı şekilde vergi uyumunun da olumlu veya olumsuz olarak değişim gösterdiği gözlenmiştir. Bu çalışmadan da anlaşılmaktadır ki gerçek kişi mükelleflerin vergi aflarına yaklaşımı ile tüzel kişiliğe sahip mükelleflerin yaklaşımı arasında farklılık bulunmaktadır.

Sökmen Gürçam (2016), vergiye gönüllü uyum açısından mükellef haklarını incelediği çalışmasında, Doğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan ve vergi uyumunun düşük olduğu (vergi tahsilat miktarına göre) Erzurum, Kars, Iğdır, Van ve Ağrı illerindeki aktif gelir vergisi mükellefleri ile anket yöntemi kullanarak araştırmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmada vergileme sistemi, vergi etiği ve adaleti ile mükellef hakları ve vergiye gönüllü uyum şeklinde üç alt başlıkta sorular yöneltilmiştir. Elde edilen sonuç itibarıyla mükelleflerin, haklarına ve vergiye gönüllü uyuma önem verdikleri görülmüştür. Bu kapsamda özellikle “vergi hiçbir zaman kaçırılmamalıdır” ve “vergi borcunu severek ödüyorum” görüşlerine mükelleflerin büyük bir kısmının katılması vergiye gönüllü uyuma önem verdiklerini göstermekte ancak Doğu Anadolu Bölgesi vergiye gönüllü uyumun en az olduğu bölgeler arasında yer aldığına göre üzerinde düşünülmesi gereken bir sonuçtur. Vergi aflarına ilişkin mükelleflerin %38’i dürüst mükellefleri cezalandırdığını, %22’si vergi ödeme isteğini azalttığını, % 21’i devlete olan güveni sarstığını düşünürken %19’u ise yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye’de vergiye gönüllü uyumun nasıl artırılacağı sorusuna ise mükelleflerin %29’u eğitim ve öğretim, bir diğer %29’u kamu harcamalarındaki savurganlığın giderilmesi, %28’i vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi, %15’i ise vergi oranlarının azaltılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar ise vergiye uyum konusunda öne çıkanın eğitim ve öğretimin yetersiz görülmesi ve kamu harcamalarının verimli kullanılmaması olduğunu göstermektedir.

Mumyakmaz (2014), vergi davranışlarını etkileyen faktörleri araştırdığı çalışmasında, nitel bir yöntem olan derinlemesine mülakat yöntemini kullanarak Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde 30 mükellefle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgular ise şöyledir: Diyarbakır’da faaliyet gösteren mükellefler, Ankara ve İstanbuldaki mükelleflere göre vergi ödeme bilinci ve devlete bağlılık konularında farklı düşünmektedir. Bu mükelleflerin, etnik kimlik ve siyasal ayrışma açılarından devletle aralarında mesafe olduğu görülmüştür. Her üç ilde de devletin ve hizmetlerinin devamlılığının vergilerle mümkün olduğunu düşünen mükelleflerin en çok yakındığı husus “vergi adaleti” olmuştur. Üç ildeki mükelleflerin bir diğer ortak görüşü ise şehirlerin dokusuna uygun biçimde sektörel ve bölgesel özelliklerin dikkate alındığı bir sistemin kurularak vergisel yükümlülüklerin buna göre düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaları olmuştur. Bu anlamda her üç ildeki mükellefler de vergi adaleti ekseninde “vergi yükünün adil dağıtılmadığı, mükelleflere farklı ayrıcalıklar ve istisnaların uygulandığı, vergi denetim ve cezalarında farklı uygulamalara gidildiği, vergi denetiminin bir silah ve tehdit aracı olarak kullanıldığı, vergi oranlarının yüksek olduğu, matrah artırımı uygulamalarının kötüye kullanıldığı, bölgesel olarak mükelleflere yönelik vergi uygulamaları arasında farklılıklara gidildiği, mükellefler arasında denge gözetilmemesinden rahatsız olduklarını, bunların tamamı düşünüldüğünde de vergi idaresinin hukukun dışına çıktığını” öne sürmüşlerdir.

Mutlu ve Taşçı (2013), vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımlarının vergiye gönüllü uyuma etkisini araştırdığı çalışmasında, anket yöntemi kullanarak Malatya ilinde ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı, ücretli, basit usulde vergilendirilen esnaf ve kurum kazancı elde eden mükelleflerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Anket sonuçları, mükelleflere müşteri odaklı bakılmasının ve yaklaşılmasının vergiye gönüllü uyumu artırdığı ve olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Müşteri odaklı bakış açısının vergiye gönüllü uyum üzerinde etkili olan faktörlere göre (kazanç türüne, gelir ve eğitim durumuna, yaşa ve cinsiyete bağlı olarak) değişiklik gösterdiği de araştırma sonucunda ortaya konulmuştur.

Zenginobuz ve ark. (2010), vergi, temsiliyet ve demokrasi ilişkisi temelinde Türkiye’de yaşayan vatandaşların algılarını araştırdıkları çalışmalarında, Türkiye genelinde, depremlerin görüldüğü şehirleri de içine alan 2400 kişi (vergi mükellefi olmayanlar da dahil) ile yüz yüze anket yöntemini kullanarak görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada vergisini vermek istemeyen geniş kesimlerin bu davranışının altında yatan nedenler kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Belli temalar ekseninde ele alınan bulgular şu şekilde özetlenebilir: Vatandaşların büyük bir kısmı, vergi vermenin ülke yönetiminde söz sahibi olmak anlamına geldiği, aynı zamanda bir vatandaşlık hak ve ödevi olduğu görüşündedir. Ancak demokratik temsiliyet açısından kamu hizmetlerinin ihtiyaca yeterince cevap vermemesi, kamu yönetiminin şeffaf ve hesap verebilir olması hususlarında vatandaşların algıları son derece olumsuzdur. Türkiye’deki vergi sistemi ve uygulamasına ilişkin vatandaşların % 40’ı vergiyi ülkenin kalkınması için yapılan zorunlu bir ödeme, %30’u vatandaşlık görevi olarak görürken %15’i ise vergiyi olumsuz bir uygulama olarak görmektedir. Olumsuz

olarak görenlerin çoğu, vergiyi yoksuldan alıp varlıklı kesime vermenin bir yolu olarak görmektedir. Türkiye’deki vergi sisteminin en önemli sorunları; tüketimden yüksek vergi alınması (%39), fazla kazananın yeterince yüksek vergi alınmaması (%23), kayıtdışı ekonomiden vergi alınmaması (%16) iken vergilerin düzenli olarak toplanamamasının en önemli nedenleri olarak ise vergi sisteminin adil olmayışı (%24), kayıtdışı ekonomi (%22), vergilerin halka hizmet olarak dönmemesi (%16) görülmektedir. Vatandaşların %68’i verginin ödeme gücüne göre alınmasını savunurken bunu vergi sistemindeki adaletin bir göstergesi kabul etmektedir. Türkiye’deki vergi sisteminin adaletine vatandaşlar 10 puan üzerinden ortalama 3.15, vergi gelirlerinin verimli bir kamu hizmeti olarak dönmeye ortalama 3.63, kamu harcamalarındaki şeffaflığa ise ortalama 3.1 puan vermişlerdir. Vatandaşların %81’lik kısmı, herkesin kendi payına düşen vergiyi ödemesi gerektiğini ifade etmektedir. Vatandaşların %75’i “Türkiye’de vergilerini düzenli ödeyenlerin büyük bir kısmının ellerinde vergi kaçırma imkânı olsaydı vergilerini ödemezlerdi” şeklindeki ifadeye de katıldıklarını beyan etmişlerdir. Bu da %75’lik kesimin diğer vatandaşların vergi uyumuna güvenmediklerini göstermektedir. Vergi denetimlerine ilişkin sorulara verilen yanıtlardan vatandaşların denetimleri yeterli ve etkin bulmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunu az kazananın çok (büyük şirket sahiplerinin, yüksek maaş alan özel sektör çalışanları ve doktorlar) çok kazananın az (memurlar, çiftçiler, emekliler ve işçiler) vergi alındığı görüşünden de anlamak mümkündür. Vergi sistemine tam bir uyum gösterme eğiliminde olanların yaklaşık %30 oranında olduğu vergi uyumuna yönelik sorulara verilen yanıtlardan çıkmaktadır. Vergi ve kamu hizmeti uygulamalarına yönelik pek çok sorunun olduğunu belirten vatandaşların çoğunluk olduğu dikkate alındığında bu %30’luk oran olağan karşılanmaktadır. Bu bulgudan hareketle vergi sistemindeki eksiklikleri giderici bir vergi reformuna ne denli destek verilebileceği anlaşılabilir. Ödenen vergilerin kamu hizmetlerine ne derecede yansıdığı konusunda vatandaşların kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyleri sırasıyla sağlık, ülke savunması ve güvenlik, altyapı ve eğitim hizmetleri olarak belirtilmiştir. Kültür-sanat ve sosyal yardım hizmetlerinden ise yeterince faydalanamadıkları sonucu çıkmıştır. Bu hizmetlerden daha çok gelir düzeyi yüksek dar bir grubun faydalandığı düşünüldüğünde sonuç şaşırtıcı olmamıştır. Vatandaşlar ödedikleri vergilerin sırasıyla eğitime (%26), sağlığa (%21), savunma ve güvenliğe (%17), dar gelirliye yardım ve sosyal desteklere (%15), altyapıya (%12), son olarak ise kültür-sanat hizmetlerine (%8,1) harcanmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Katılım sağlayan vatandaşların istek ve talepleri ise asgari ücretin vergiden muaf tutulması (%82,8), tarım gelirlerinden vergi alınmaması (%56,1) ve daha adil bir artan oranlı gelir sistemi oluşturulması (en düşük vergi oranının %15, en yüksek vergi oranının ise %30 olduğu artan oranlı bir vergi sistemini savunanların oranı %61) yönünde ağırlık kazanmaktadır.

Çiçek ve ark. (2008), Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan mükelleflerin vergi algısı, tutum ve davranışlarını araştırdığı çalışmalarında, anket yöntemi kullanılarak Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerindeki 1361 mükellef grubuyla karşılıklı detaylı görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, Türkiye’nin toplam nüfusuna oranla vergi tahsilatının en düşük olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan mükellefler seçilerek bunun altında yatan sebeplerin araştırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında da bu durumun iyileştirilmesi için yapılması gerekenler belirtilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir: Bölge halkının %77,8’i vergi yükünü yüksek bulmaktadır. Ödedikleri vergiyi fazla ve çok fazla bulanların Gaziantep ve Diyarbakır’daki mükelleflerde, erkeklerde, 41 yaş ve üzerinde, eğitilmiş kesimde, işletme bazında ise 21-30 yıl faaliyette bulunan işletme sahiplerinde yoğunlukta olduğu görülmüştür. Vergiyi bir yük, zorunlu bir ödeme ve girişimciliklerinin önünde bir engel olarak görenlerin oranı Diyarbakır, Gaziantep ve Mardin’de daha fazla iken vergiyi bir ödev ve kamu hizmetlerin bir karşılığı olarak görenlerin oranı ise Şanlıurfa ve Adıyaman’da daha fazla çıkmıştır. Mükelleflerin üçte ikisinden fazlası vergileri adaletsiz bulduklarını belirtmişlerdir. Diyarbakır ve Mardin’deki mükellefler diğer illerdeki mükelleflere göre vergileri daha da adaletsiz bulmaktadır. Vergilerdeki adaletsizliğin sebepleri olarak ise en başta devletin bazı kesimleri vergilendirememesi yani kayıtdışılık (daha fazla Diyarbakır ve Adıyaman’da) gösterilmektedir. Mükelleflerin %51,1’i ödedikleri vergilerle aldıkları kamu hizmetleri arasında tam bir bağ kuramadıklarını, ödedikleri vergilerin kendilerine hizmet olarak dönmeyeceğini, devlet tarafından etkin bir şekilde kullanılmadığını belirtmişlerdir. Devletin artan gelir ihtiyacının karşılanması için mükelleflerin %47,8’i vergi denetimlerinin artırılmasını (ağırlıklı olarak Gaziantep’tekiler) savunurken, bir kısmı da kamu harcamalarının tasarruflu olarak kullanılmasını ve kısılmasını savunmuştur. Çarpıcı bir sonuç da mükelleflerin %53,8’inin kamu harcamalarını ve bu harcamaların niteliğini takip edip kendilerine göre birtakım değerlendirmeler yaptıkları yönündedir. Bu bulguya göre mükelleflerin yarısından fazlasının bilinçli birer vatandaş olduğu söylenebilir. Bu bilinç düzeyinin Mardin ve Gaziantep’te yaşayan mükelleflerde diğer illere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Mükelleflerin üçte ikisine göre Türkiye’de vergi bilincini artırmanın yolu, vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesinden (en fazla Diyarbakır’da) ve eğitim-öğretime ağırlık verilmesinden geçmektedir. Bölgede yaşayan mükelleflerin %45,7’si vergilerin tam olarak ödenememesinin sebebi olarak vergi oranlarının yüksekliğini (Mardin ve Diyarbakır’da daha fazla) göstermektedir. Bölgedeki mükelleflerin %91,3’ü vergisini tam olarak ödemeyenlerin diğer mükelleflerin vergi ödeme şevkini kırdığını ve onları vergi kaçırmaya yönelttiğini (Diyarbakır ve Şanlıurfa’da daha fazla) belirtmişlerdir. Vergi oranlarının

artırılması durumunda mükelleflerin gösterebileceği tepkilerin başında, harcamalarını kısma (Mardin ve Gaziantep’te daha fazla) ve mevcut vergi ödeme miktarını aşmamak için vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı (Diyarbakır’da daha fazla) eğilimleri gelmektedir. Türkiye’deki vergi kaçakçılığının en önemli nedenleri bu mükellefler açısından sırasıyla "Herkes kaçırıyor, ben de kaçırıyorum" mantığının yaygınlığı, vergi idaresinin ve denetimlerinin yetersiz olması, vergi mevzuatındaki eksiklikler veya boşluklar, vergi bilincinin yerleşmemiş olması, kamu harcamalarındaki israf ve etkinsizlik, vergi kanunlarının sıklıkla değiştirilmesi ve mükelleflerin bunu takip edememesi olarak belirtilmiştir. Mükelleflerin %54,9’u vergi kaçırma davranışını hoş karşılamadıklarını (daha fazla Şanlıurfa’da) belirtmişlerdir. Bu davranışı hoş karşılayanların oranı %3,4 gibi çok küçük düzeyde çıkmıştır. Mükelleflerin %38,6’sı vergi kaçırana vermesi gereken ceza olarak para cezasını (daha fazla Diyarbakır’da) tercih etmişlerdir. En fazla tercih edilen ceza, para cezası olurken en az tercih edilen ise hapis cezası olduğu görülmüştür. Mükelleflerin %83,6’sı vergilemeye ve vergi ödemeye ilişkin idari prosedürü ve mevzuatın gerekli kıldığı uygulamaları çok fazla, karışık ve anlaşılmasız bulduklarını, sürece kolayca adapte olamadıklarını belirtmişlerdir. Mükelleflerin vergi uyumunu zorlaştıran bir diğer unsur ise vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımıdır. Bu konuda da mükelleflerin üçte ikisi olumsuz görüşte bulunmuşlardır. Vergi idaresinin davranışlarını beğenmediklerini belirten çoğunluk, bu kez vergi inceleme elemanlarının inceleme sırasındaki davranışlarından ise memnun olduklarını (Gaziantep ve Şanlıurfa’da daha fazla) belirtmişlerdir. Bölgede yaşayan mükelleflerin yarısına yakını vergi aflarına yönelik olumsuz görüşte bulunmuştur. %44,9’u vergi aflarının, vergisini gerektiği gibi ödeyen mükellefleri cezalandırdığını (en fazla Gaziantep’te) düşünmektedir. Ayrıca mükelleflerin dörtte biri vergi aflarının vergi adaletsizliğini artırdığını belirtmiştir. Mükelleflerin %97’si ülkemizde herkesin vergisini tam olarak ödemediği görüşündedir. Bu durumun, vergi ödememeye ve vergi kaçırmaya dayanak teşkil ettiği gözlenmiştir. Araştırmanın diğer öne çıkan sonuçları ise geçmişte yaşanan krizlerin (iktisadi ve siyasi) vergi ödeme davranışını olumsuz etkilediği (%78,5), kamu harcamalarının savurganca kullanıldığı (%83) ve daha önce desteklemiş oldukları bir iktidardan diğer hiç bir şeyin değişmemesi durumunda sadece vergileri artırması yüzünden gelecek seçimde desteklerini çekmeyecekleri (yaklaşık üçte ikisi) yönündedir.

Literatür incelemesi sonucunda elde edilen ve yukarıda detaylı bir şekilde yer verilen bulguların tamamı tahlil edilerek değerlendirildiğinde, son üç büyük deprem felaketinin yaşandığı şehirler ve bölgelerdeki mükelleflerin psikolojilerine yönelik yapılan araştırmalarda benzer ve farklı birtakım sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye genelinde yapılan ve mükellef psikolojisini ölçen diğer araştırmalarla da paralel birtakım sonuçlarla karşılaşılmaktadır.

Deprem yaşanan şehirlerdeki mükellefler ile Türkiye genelindeki mükelleflerin psikolojisine yönelik yapılan araştırmalarda; vergi vermenin bir vatandaşlık görevi olması, vergi oranlarının ve vergi yüklerinin çok yüksek olması, vergi sisteminin adaletli olmaması, vergi aflarının sıklıkla çıkarılmasının ödemeyeni ödüllendirmesi, vergilerin kamu hizmetlerine yeterince yansımaması, kamu harcamalarının etkinsiz sunulması ve savurganca kullanılması, kayıtdışılık sorununun vergi yükünü daha da artırması, vergi idaresinin mükelleflere yaklaşımının olumsuz olması, vergi mevzuatlarının karmaşık, sık değişiyor olması ve idari formalitelerin fazla olması gibi sebeplerle vergiye gönüllü uyumun sağlanamadığı yönünde ortak bir görüş hâkimdir.

Deprem yaşanan büyükşehirler ile diğer şehirler, Marmara Bölgesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında vergiye uyum sağlamada ve mükellef psikolojisi açısından farklılıklar bulunmaktadır. İstanbul ve Kocaeli gibi şehirlerde 6 Şubat depremlerinin görüldüğü şehirlere kıyasla vergiye bakış ve vergiye uyum daha fazla iken vergiye uyum maliyeti (vergilemenin psikolojik maliyeti) daha düşüktür. Bunda kamu hizmetlerinden faydalanma düzeyi, etnik kimlik ve aidiyet, eğitim seviyesi, iş hayatına katılım gibi pek çok faktörün etkisi bulunmaktadır.

6 Şubat depremlerinin yaşandığı şehirler özelinde yapılan araştırma bulgularında diğer şehirlere yönelik yapılan araştırmalardan farklı olarak üç durum öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, vergi inceleme elemanlarına yönelik mükelleflerin bakışının olumlu olmasıdır. İkincisi, hükümete olan destek ve aidiyet ile vergi ödeme davranışı arasında paralel bir ilişkinin söz konusu olmasıdır. Bir başka anlatımla mevcut iktidarı destekleyenlerin, yönetime güven duyması sebebiyle koşulsuz şartsız vergi ödeme eğiliminde oldukları görülmektedir. Üçüncüsü ise Suriyeli sığınmacı/göçmenlere yönelik ayrıcalıklar sunulmasının mükellefler nezdinde rekabeti olumsuz etkilemesi ve adil bir ortam sunmamasıdır. Bu kapsamdaki bulguları; Suriyelilerin vergi ödemedikleri görüşünün yaygınlığı, vergisel ödevlerinin olmaması, onlara gelir desteğinde bulunulurken kendilerine herhangi bir maddi destekte bulunulmaması fikrinin Türk esnafın vergisel ödevlerini yerine getirmekte zorlanması olarak değerlendirmek mümkündür.

5. Sonuç

Türkiye tarihinde son üç büyük depremin yaşandığı şehirlerdeki mükellef psikolojisini araştıran literatürdeki çalışmaların ele alındığı bu çalışmada, Türkiye geneline yönelik yapılan çalışmalarla ortak ve farklı sonuçlar çıktığı gibi, üç büyük deprem felaketi geçiren şehirler arasında da benzer ve farklı psikolojilere sahip mükellef yapılarının

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türk vergi sisteminin yapısal özelliklerine (vergi uygulamalarına) yönelik mükellefler arasında benzer bir görüş hâkimken, bölge ve şehir yapısına bağlı olarak ise farklı görüşlerin hâkim olduğu görülmüştür. Bireysel vergi yükünün ve vergi oranlarının yüksek olması, kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün vergi yükü artışına hizmet etmesi ve mükellef davranışlarını olumsuz etkilemesi, vergi adaletinin düşük olması, vergi denetim ve cezaları ile vergi aflarına dikkatle yaklaşılması, vergi gelirleri-kamu harcamaları ilişkisinin doğru yönetilmesi, vergi bilinci, uyumu vb. konulara yeterince eğitim ve öğretim hayatı boyunca yer verilmemesi gibi hususlarda toplumun ortak bir kanısı bulunmaktadır. Göç dalgasının etki ve sonuçlarının mükellefler nezdinde karşılık bulması da hesaba katılması gereken bir diğer çarpıcı sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu sonuçlar göz önünde bulundurularak mükelleflerin de sürece dâhil edildiği –mükelleflerin talep ve beklentilerinin dikkate alındığı, güven duyacağı, itiraz etmeyeceği ve gönüllü uyum göstereceği politika ve uygulamalara geçilmesi– daha katılımcı yapısal reformlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Vergi uyumunu artırmanın mükellef temelli yaklaşımı desteklemekten geçtiği düşünüldüğünde, vergilemeye ilişkin yapılacak her türlü düzenleme, politika ve uygulamanın toplumsal karşılığının olmasına yani toplumsal kabulüne önem verilmesi ve hassasiyetle yaklaşılması gerekmektedir. Ayrıca devletin yapacağı vergi harcamalarının (her türlü teşvik, sübvansiyon, indirim, istisna ve muafiyetin) amacına uygun, vatandaşların tamamının beklentilerini karşılamaya ve mağduriyetlerini gidermeye yönelik olması önem arz etmektedir.

Türkiye'deki literatür incelemesi ve değerlendirmesi neticesinde sonraki çalışmalara yol göstermesi ve ışık tutması açısından birtakım eksiklikler de tespit edilmiştir. Mevcut çalışmalarda mükellef psikolojisini etkileyen pek çok unsur, araştırmalara dâhil edilse de örneklemelerin kapsamının dar tutulması sebebiyle genel durumu ortaya koyabilecek yeterli sonuçların elde edilemediği gözlemlenmektedir. Bölgesel çalışmaların azlığı nedeniyle bölgesel karşılaştırma yapan araştırmaların neredeyse olmaması bu çalışmanın katkısını ortaya koymaktadır. Türkiye'de hâlihazırda 30 büyükşehir belediyesinde yaşayan mükelleflere yönelik yapılmış çalışmaların azlığı bir diğer eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalarda mükellef dağılımının (örneğin gelir vergisindeki tüm kazanç ve irat unsurunu elde eden mükellefler itibarıyla) ve kapsamının (toplam mükellef sayısı itibarıyla) dar tutulması ve dengeli olmaması (çoğunlukla az sayıdaki benzer mükellefiyete sahip vatandaşlarla yapılması) araştırma sonucunun doğruluk derecesini etkileyen eksikliklerdir. Bir başka gözlemlenen eksiklik ise daha etkili sonuçlar ortaya koyabilecek yüz yüze görüşme veya mülakatların daha zor ve vakit alıcı olması sebebiyle araştırmalarda daha az tercih edilmesi, bunun yerine araştırmaların daha çok uzaktan veya online anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmesidir. Son olarak ise bu çalışmada örneklem grubu olarak seçilen deprem bölgelerinden hareketle bir tespit ve öneride bulunmak gerekirse afet yönetiminin ekonomik ve mali politikasına ciddi katkısı olacak çalışmalara ağırlık verilmesi, bir başka ifadeyle deprem, sel gibi doğal afetler geçiren şehir ve bölgelerde hükümet politikalarına yön verecek ve doğrudan bu konuyu ele alan saha araştırmalarını içeren disiplinler arası çalışmaların projelendirilerek teşvik edilmesi yerinde bir karar olacaktır.

Etik Kurul Onayı: Retrospektif çalışma.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Retrospective study.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declare that this study has received no financial support.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Ali Fuat Uruş 0000-0002-3716-3298

KAYNAKLAR / REFERENCES

Alhousen, A. (2020). *Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacı girişimcilerin sosyo-ekonomik yapıya etkisi: Şanlıurfa ve Gaziantep örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Atçeken, F. D. (2018). *Vergi aflarının mükellefler açısından vergi uyumuna etkisi: Kocaeli örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Çelik, A. (2019). *Vergi kaçırma etiği: Kocaeli bölgesindeki vergi mükellefleri üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Çiçek, H., Karakaş, M. ve Yıldız, A. (2008). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve tutum analizi: Bir alan araştırması*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2008/381.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi ahlâki ve belirleyenleri Ege Bölgesi örneği*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dirican, H. (2020). *Adam Smith’in vergileme ilkeleri çerçevesinde vergiye gönüllü uyumun analizi: Kocaeli örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.
- Doğan, G. (2021). *Türkiye’de gönüllü vergi uyumunu etkileyen faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ekici, G. (2022). *Davranışsal iktisat çerçevesinde vergiye karşı tutumlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Geyik, O. (2019). *Bölgesel farklılıkların vergi uyum maliyetlerine etkisi: İstanbul, Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri üzerine karşılaştırmalı bir analiz*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gökçe, M. (2019). *Mükelleflerin Türk vergi sistemine yönelik tutum ve davranışları: Hatay ilinde bir çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Koçyiğit, M. B. (2019). *Vergi uyumu/uyumsuzluğu sonucunda oluşan mükellef tiyolojilerinin belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Küçükgöz, N. M. (2019). *Suriyeli mültecilerin il ekonomilerine etkisi: Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Kilis örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mumyakmaz, A. (2014). *Türkiye’de vergi davranışlarını etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler: Ankara, İstanbul ve Diyarbakır örneği*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mutlu, A. ve Taşcı, K. (2013). Vergi dairelerinin mükellefe davranış biçimlerinin vergilemede gönüllü uyuma etkisi: Malatya örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 214-232.
- Sökmen Gürçam, Ö. (2016). *Vergiye gönüllü uyum bağlamında mükellef hakları üzerine ampirik bir çalışma*. (Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Torgler, B., Demir, İ. C., Macintyre, A., & Schaffner, M. (2008). Causes and consequences of tax morale: An empirical investigation. *Economic Analysis & Policy*, 38(2), 313-339.
- User, İ. (1992). *Vergilemenin sosyal psikolojik sınırı*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zenginobuz, Ü., Adaman, F., Gökşen, F., Savcı, Ç. ve Tokgöz, E. (2010). *Vergi, temsiliyet ve demokrasi ilişkisi üzerine Türkiye’de vatandaşların algıları*, İstanbul: Açık Toplum Vakfı Yayını.

Atf Biçimi / How cite this article

Uruş, A.F. (2024). Taxpayer psychology in selected cities and regions in Türkiye: A literature review. *Maliye Çalışmaları Dergisi-Journal of Public Finance Studies*, 2024; 71, 28–41. <https://doi.org/10.26650/mcd2023-1394881>